

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ
ПРАВОСЛАВЕН БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“, СКОПЈЕ

SAINTS CYRIL AND METHODIUS UNIVERSITY OF SKOPJE
FACULTY OF ORTHODOX THEOLOGY
„ST. CLEMENT OF OHRID“, SKOPJE

МЕЃУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА
СВЕТА СОФИЈА –
„ПРЕМУДРОСТА КОЈА СИ ИЗГРАДИ ДОМ“
Охрид – Струга, 11-13 октомври 2019

INTERNATIONAL CONFERENCE
ST. SOPHIA –
„WISDOM HAS BUILT HER HOUSE“
Ohrid – Struga, 11-13 October 2019

Дејан БОРИСОВ

Православен богословски факултет „Св. Климент Охридски“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј во Скопје

КОЈА ЦРКВА Е СОБОРЕН ХРАМ НА МАКЕДОНСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА – ОХРИДСКА АРХИЕПИСКОПИЈА?

Низ историјата Охридската архиепископија имала 4 соборни цркви: од создавањето на Преспанската архиепископија до префрлањето на Самуиловата престолнина во Охрид соборна црква била „Свети Ахил“ на островот Ахил, во езерото Мала Преспа. По префрлањето на Самуиловата престолнина во Охрид бил префрлен и црковниот центар на Преспанската архиепископија/патријаршија и таа била преименувана во Охридска архиепископија. По ова, соборна црква станала „Света Софија“ која ова достоинство го имала сè до XV век кога од страна на Турците е претворена во џамија. Ова условило достоинството на соборна црква на Охридската архиепископија да го добие охридската црква „Пресвета Богородица Перивлепта“. Оваа црква била соборна црква на Охридската архиепископија сè до нејзиното укинување во 1767 година. По возобновувањето на Охридската архиепископија во лицето на Македонската православна црква, од 12 август 1990 година соборна црква е „Свети Климент Охридски“ во Скопје.

До овде историски и хронолошки работите се јасни – денес, соборна црква на Македонската православна црква – Охридска архиепископија е црквата „Свети Климент Охридски“ во Скопје. Но, често пати во говорот и на претставниците на клирот, но и мирјаните како катедрална црква ја именуваат „Света Софија“ во Охрид. Покрај прашањето за причините за очигледниот обид за узурпација на достоинството на соборна црква, се наметнува и прашањето: зошто во македонската

црковна традиција црквата „Света Софија“ сè уште асоцира на Охридската архиепископија, но истово не се поврзува со црквата „Пресвета Богородица Перивлепта“ која е последен соборен храм на оваа црква пред укинувањето, а меѓу другото, до пред неколку години во неа се чуваа и моштите на свети Климент Охридски?

Во следите редови ќе се обидеме да дадеме одговор на овие прашања, но и да понудиме решение за проблемот со кој се сретнуваме.

Која е разликата меѓу „соборна“ и „катедрална“ црква?

Одговорот на ова прашање е многу едноставен – нема разлика. Прво користење на поимот „католике – соборна“ во контекст на црква се сретнува во Посланието до црквата во Смирна од страна на свети Игнатиј Богоносец (околу 110 година) и останал во употреба до денес. И терминот *соборна* црква и терминот *каџеорална* црква, во контекст на централна црква на една Помесна православна црква, ја означуваат црквата во која се наоѓа седиштето на поглаварот на таа Помесна православна црква. Оваа терминологија се ползува и на епархиско ниво, па така, и секоја епархија има соборна/катедрална црква, тоа е црквата каде што се наоѓа седиштето на надлежниот епархиски архиереј. Во контекст на последново, за посочување на епархиската централна црква се користи и терминот *каџоликон* – собор. Овој термин претежно се сретнува во грчко јазичните Помесни православни цркви, а пошироко се употребува за именување на најголемата, најчесто и централна црква при манастирите. Оттука гледаме дека во православната црква сретнуваме три термини за посочување на централна црква: соборна, катедрална и католикон. Првиот термин има словенско потекло, вториот – *cathedra* латинско, а третиот – *καθολικόν* грчко.

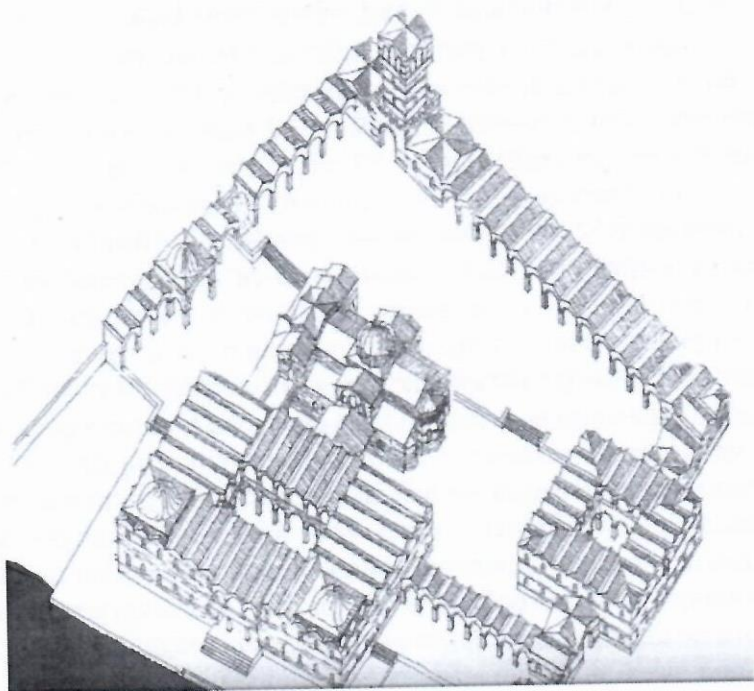
Терминот *соборна црква* става акцент на црквата како место каде што се случува собирањето на верниците околу епископот, а кај терминот *каџеорална црква* акцентот е на катедрата/седиштето/престолот на епископот. Католикон има исто значење со соборна црква.

Црквата „Света Софија“ во Охрид

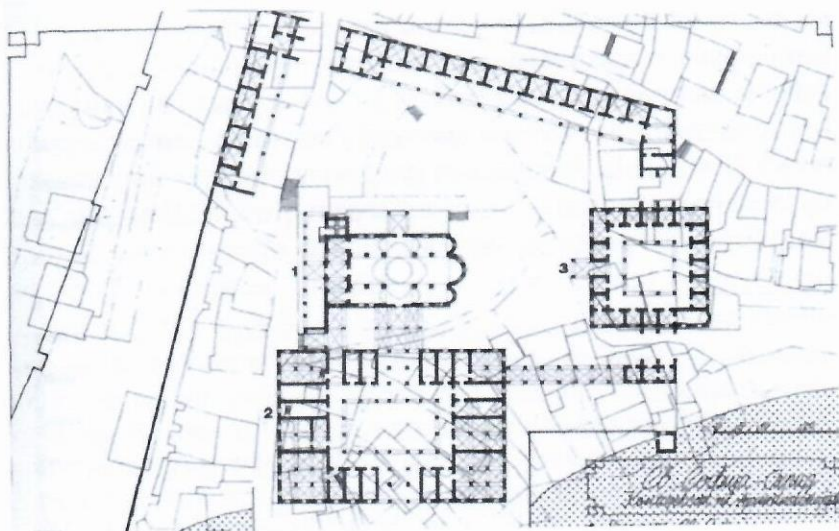
Ако црквата „Света Софија“ во Охрид, скоро пет века не била соборна црква пред да се обнови Охридската архиепископија, тогаш зошто многумина сè уште ја именуваат како соборна/катедрална црква на Охридските архиепископи? Зошто иста почит се нема и кон црквата „Пресвета Богородица Перивлепта“? Причините за ова се повеќе емотивни отколку правни/канонски. Секој клирик кога се ракополага, независно од степенот на црковното достоинство, секогаш знае во која црква ќе богослужи, и тој може да биде клирик само на една црква. Оттука и епископот може да има седиште/престол/катедра само во една црква, а ова важи и за поглаварот на Помесна православна црква. Во црквата „Света Софија“ во Охрид не само што не се наоѓа седиштето на Архиепископот охридски и македонски и на Јустинијана Прима, туку оваа црква не е ниту под негова јурисдикција. Тогаш како може да ја именуваме како соборна/катедрална? Заднината на ова се наоѓа во нејзината историска важност, како за црковната, така и за националната историја на македонскиот народ.

Доколку прашате кога е изградена оваа црква најчестот одговор што ќе го добиете е дека е изградена во времето на Охридскиот архиепископ Лев (1037-1056), но ова е делумно точен одговор. Досегашните археолошки истражувања на оваа црква и нејзината околина, кои од непознати причини никако да продолжат и целосно да го истражат и јавно да го претстават комплексот на црквата, укажуваат дека архиепископот Лев и не ја изградил, туку само ја обновил црквата која претходно на истото место ја изградил царот Самуил, или, можеби и тој градел врз веќе постоечка црква¹.

¹ Јован Белчовски, *Охридската архиепископија од основањето до паѓањето на Македонија под турска власт*, Скопје 1997, 177; Иван Снегаров, *История на Охридската архиепископија, Том 1. От основањето ѝ до завладувањето на Балканскиот полуостров од Турците*, Второ фототипно издание, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, София 1995, 34, фуснота 2; *Извори за българската историја, Грџки извори за българската историја*, Том VII, съставили и редактирали, Иван Дуйчев и др., Издание на Българската Академия на Науките, София 1968, 110, фуснота 4.

Слика 1. Можен изглед на целосниот комплекс на црквата „Света Софија“ во Охрид

Слика 2. Претстава на комплексот на црквата „Света Софија“ во Охрид според Б. Чипан

Самото постоење на оваа црква денес е сведоштво за континуитетот на Охридската архиепископија, но истата се смета и за Самуилово завештание и претставува историско сведоштво за македонската архитектура и култура. Оваа црква пет векови била центар на духовниот живот на Македонците и во тој контекст таа не се гледа само како црковен и религиозен објект. Имено, во периодот на ромејското владеење таа е симболот на црковната независност, а за време на турското владеење таа е симбол на неправда и потчинетост.

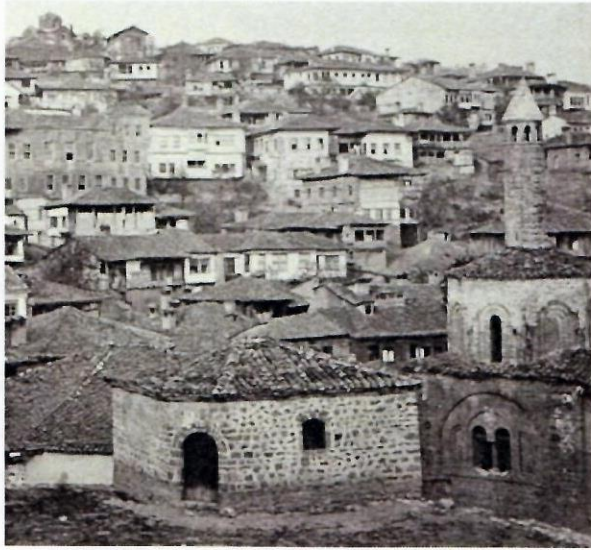
Имајќи го предвид средновековното разбирање на црковната независност кое е симбол и на територијална, а од XIX век и на национална различност, оваа црква се поврзува и со македонскиот непокор и вековен опстој. За време на турското владеење Охридската архиепископија е единствената христијанска институција кај која населението наоѓа закрила. Симбол и центар на таа институција до XV век е токму црквата „Света Софија“. Турците кратко по освојувањето на Охрид оваа црква ја претвораат во џамија и се чини дека денешното именување на оваа црква како соборна е еден вид пркос кон минатото: „Ете вие ја направивте џамија, но таа повторно ни се врати, повторно е она што со векови била – црква, дом на Единиот Бог“. Но, за жал, таа се поврзува и со еден национален утописки сон, односно со времето на големото Самуилово Царство, единствен историски миг кога македонскиот народ бил слободен и кога бил „голем“. Ова не е уникатен македонски сон, туку истиот е развиен и се одржува во живот како контратежа на сличните идеи и соништа на останатите балкански народи.

Слика 3. Црквата „Света Софија“ во Охрид како џамија – XIX век,
Јозеф Сикеи (Josef Székely), септември 1863

Слика 4. Црквата „Света Софија“ во Охрид како џамија – XIX век,
Јозеф Сикеи (Josef Székely), септември 1863

Слика 5. Црквата „Света Софија“ во Охрид како цамија – XIX век,
Јозеф Сикен (Josef Székely), септември 1863

За време на Балканските војни минарето што Турците го изградиле на северозападната купола на црквата „Света Софија“ било срушено.

Слика 6. Црквата „Света Софија“ во 1913 година²

² Слика 6 и слика 7 се од колекцијата на Музејот „Алберт Кан“. Автори на фотографијата се Август Леон (August León) и Жан Брин (Jean Brin). Фотографијата е направена во периодот 1912-1913. <https://whereismacedonia.org/ohrid-in-1913-photo-gallery-from-albert-kahn-museum/> (05.11.2019).

Слика 7. Црквата „Света Софија“ во 1913 година

За разлика од минарето, минбарот во олтарот на црквата „Света Софија“ е отстранет дури во XXI век.

Слика 8. Минбарот во олтарот на црквата „Света Софија“ во Охрид

Слика 9. Црквата „Света Софија“

Слика 10. Црквата „Света Софија“ во Охрид,
Бојан Тренчевски, 14 јуни 2018 година

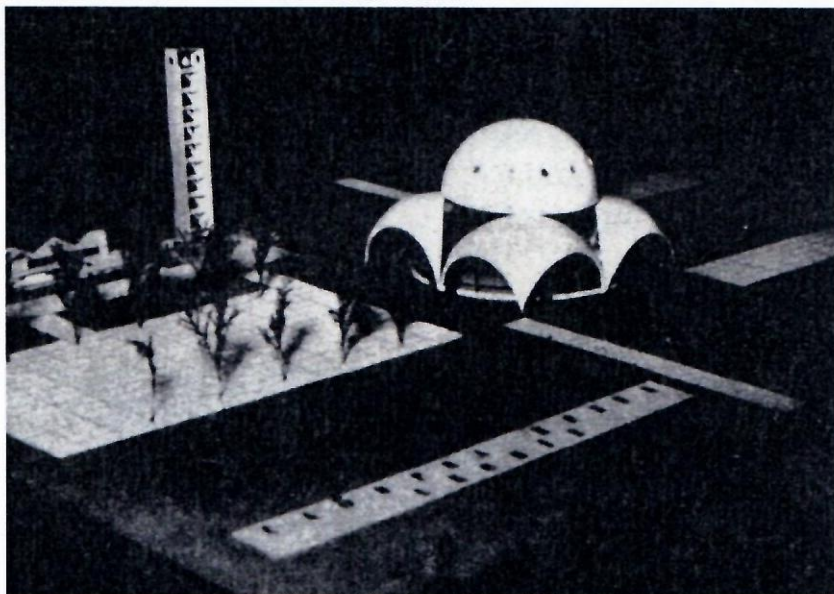
Соборна црква „Свети Климент Охридски“ во Скопје

Римската империја се смета за една од административно најдобро уредените и организирани држави. Црквата се појавува токму во Римската империја и како расте и се шири таа административно се развива по урнекот на државната администрација. Оттука уште рано се појавува разлика во достоинството меѓу клирот во зависност од позицијата што ја има и должноста што ја врши, но и во зависност од локацијата каде што работи. Така, на почетокот епископите во метрополата – главен град на некоја област, добиваат титула митрополити и тие биле на чело на локалната Црква. Оние епископи кои биле во престолнината на поголема административна област имале титули архиепископи, а подоцна се именувани патријарси. Ова е во најраните периоди на Црквата, но како што разни народи добиваат своја автокефална Помесна црква, така првиот меѓу епископите станува поглавар на таа Црква и по непишано правило тој ја возглавува епархијата во чиј состав е главниот град, односно престолнината на државата.

Автокефалната Охридска архиепископија е обновена на Третиот црковно-народен собор одржан 16-17 јули 1967 година во Охрид како *Македонска ѓравославна црква*, а за поглавар на возобновената Охридска архиепископија е избран Неговото Блаженство *џ.џ. Доситеј*. Ова се случува во Социјалистичка Република Македонија (1963 – 1991), во која главен град не е градот Охрид, туку градот Скопје. Архиепископот Доситеј е митрополит на Скопската епархија, а соборна црква во Скопје во тоа време е црквата „Свети Димитриј“. Оттука, интронизацијата на Неговото Блаженство требало да биде извршена токму во оваа скопска црква, но за да се направи историско поврзување и да се потврди возобновувањето на Охридската архиепископија, и прогласувањето на автокефалноста и интронизација на првиот *Архиепископ охридски и скопски и митрополит македонски* е извршена во црквата „Пресвета Богородица Перивлепта“³ во Охрид.

³ По претворањето на црквата „Света Софија“ во џамија, охридани оваа црква ја преименувале во „Свети Климент“, а денес се користат и двете имиња и „Пресвета Богородица Перивлепта“ и „Свети Климент“.

Имајќи предвид дека Поглаварот е и Скопски митрополит и неговата столица е во градот Скопје, на Третиот црковно-народен собор е донесена и Одлука за изградба на Архиепископски соборен храм во Скопје, кој ќе биде посветен на свети Климент Охридски. Архитект на оваа црква е Славко Брезоски, но истата не е изградена според оригиналното архитектонско решение, туку за време на градбата биле направени повеќе промени, како на самата црква, така и на изгледот на камбанаријата.

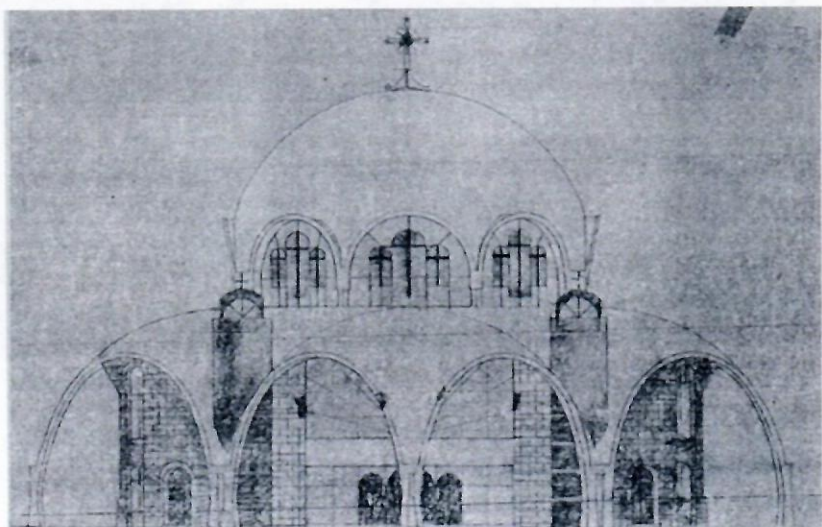

Слика 11. Најрана макета на соборната црква
„Свети Климент Охридски“ во Скопје⁴

⁴ Димитрие Голубовски, „Соборниот храм св. Климент Охридски во Скопје“, во *A: Сџисание за култура на просторот*, Број 3, Сојуз на архитектите на Македонија, Скопје 1992, 37.

Слика 12. Макета на втора верзија на соборната црква „Свети Климент Охридски“ во Скопје⁵

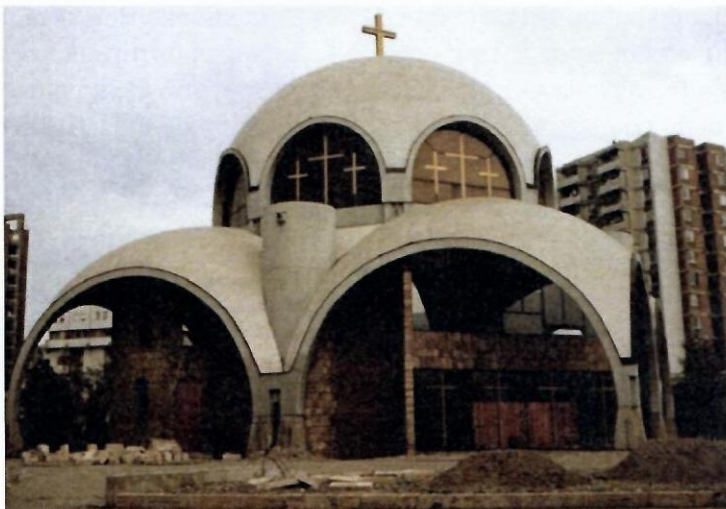

Слика 13. Скица за промени на надворешниот изглед на соборната црква, автор: Славко Брезовски⁶

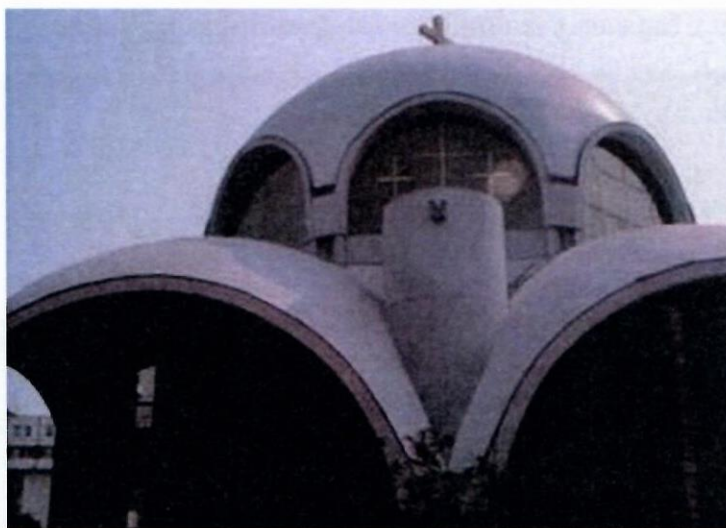
⁵ Димитрие Голубовски, *Соборниот храм св. Климент Охридски...*, 38.

⁶ Димитрие Голубовски, *Соборниот храм св. Климент Охридски...*, 44.

Камен-темелникот е осветен на 23 април 1972 од страна на архиепископот Доситеј, а конечното осветување на црквата се случило на 12 август 1990 година и истото го извршил Негово Блаженство г.г. Гаврил.

Слика 14. Прва фаза од изградба на соборната црква⁷

Слика 15. Соборната црква во градба

⁷ Сликите 14, 15 и 16 се преземени од интернет-сајтот *Македонска архитектура* (marh.mk) за што му благодарам на Филип Конески, кој дозволи да се ползувам со истите.

Многумина се оние кои ја посетуваат Архиепископската соборна црква „Свети Климент Охридски“ во Скопје, но малкумина се запрашале како таа е изградена и зошто е лоцирана меѓу до неодамна највисоките згради во градот. Вообичаено соборните цркви се градат на високо место за да се видат оддалеку и имаат огромен празен простор околу нив. Оваа црква го нема ниту едното ниту другото. Во контекст на ова овде соодветно е да ги цитирам зборовите на Димитрие Голубовски:

„Се чини дека [со] локацијата на Соборниот храм ‘Св. Климент Охридски’ во Скопје (засега најголемиот и по многу нешта единствениот храм на Македонската православна црква) нешто не е во ред. Не смее да се заборава дека градбата е почната под патронатот и двосмислениот благослов на државата со атеистичка идеологија, која не смееше да си дозволи храмот на религијата, чија негација е базична догма на таа идеологија, да биде изграден на особено место. Тоа е факт [...] Раскрсницата на булеварот ‘Партизански одреди’ и булеварот ‘ЈНА’ е една од најпрометните во Скопје. Пристапот до плоштадот на црквата е проблематичен“.⁸

Слика 16. Крстосницата во непосредна близина на соборната црква во периодот на нејзината изградба

⁸ Димитрие Голубовски, *Соборниот храм св. Климент Охридски...*, 40.

Слика 17. Соборната црква „Свети Климент Охридски“,
Диег Делсо (Diego Delso), 14 април 2014

Доколку размислиме за посочените зборови на Димитрие Голубовски ќе согледаме дека соборната црква „Свети Климент Охридски“ во Скопје е современ христијански сведок за верата во Троичниот Бог. Таа го нема превезот на минатото, нема патина од дамнешни времиња, таа едноставно нема потреба од нив. Таа е тука и сега, и стои како горд сведок на соборниот литургиски живот на Македонската православна црква – Охридска архиепископија.

„Соборна црква“ во Уставот на МПЦ-ОА

Нашиов текст го започнавме со константацијата дека често пати во говорот и клириците, но и мирјаните ја именуваат „Света Софија“ во Охрид како катедрална црква. Укажавме на некои наши согледувања зошто тоа се случува, но би сакале да укажеме и на терминологијата ползувана во Уставот на Македонската православна црква – Охридска архиепископија која сметаме дека придонесува да продолжи оваа нејасност. Имено, во Уставот, излегувајќи од јасноста на пра-

вото и правната терминологија, паралелно се користат термините: *соборна* и *каџедрална* црква. Самиот Уставотворец е свесен дека може да има само една соборна црква и терминот „соборна“ го користи точно, односно со него ја именува црквата „Свети Климент Охридски“ во Скопје. Така, во Член 40, стои: „Членови на АЦНС по положба се оние, кои по својот чин и положба влегуваат во Соборот со сите права и должности: [...] старешините на: Соборниот храм на Македонската Архиепископија ‘Свети Климент Охридски’ во Скопје“.⁹

Но, Уставотворецот за црквата „Свети Климент Охридски“ во Скопје, иако правно несоодветно, го користи и терминот *каџедрална*. Така, уште на почетокот од Уставот, во неговиот Указ, стои: „Донесен на седницата на редовниот Архиепископски црковно-народен собор, одржан на 12 ноември 2009 година, во катедралниот храм¹⁰ ‘Свети Климент Охридски’ во Скопје“. Велиме несоодветно бидејќи прво го користи терминот *каџедрален* храм, а потоа *соборен* храм.

Црквата „Свети Климент Охридски“ во Скопје неколку пати во Уставот посредно е посочена како Архиепископска соборна/катедрална црква, но изненадува, барем во Уставот пред нас, што во ниту еден член таа директно не е посочена како таква. Во Уставот се набројани и именувани и епархиите на Македонската православна црква, но и кај нив недостасува посочувањето и именувањето на епархиските соборни цркви, односно каде е престолот/катедрата на надлежниот епархиски архиереј. Можеби овој превид придонесува и остава простор за унижување на достоинството на Архиепис-

⁹ Уставот што го ползувавме е донесен на 12.11.2009 година, публикуван 2010 година. При изработката на трудот не ни беше достапна понова верзија од Уставот.

¹⁰ Терминот *црква*, Уставотворецот го користи во контекст на заедница на верни и во контекст на организација што го раководи религиозниот живот на православните христијани, додека за христијанските објекти го користи терминот *храм*, што лично сметам дека е несоодветно. Во македонскиот јазик зборот *црква* е многу појасен од зборот *храм* кога сака да се прецизира дека се работи за православен христијански објект во кој се вршат богослуженија. Имено, никогаш нема да се употреби зборот *црква* за да се опише зграда за обреди на некоја нехристијанска религија, култ или верска заедница, додека *храм* се ползува како општ термин за религиозен објект.

копската соборна црква „Свети Климент Охридски“ преку негово експлицитно именување како таков и во Уставот.

Црквата „Света Софија“ во Охрид, исто така, е спомната во Уставот, во Член 3: „Грбот на МПЦ е: на црвен штит е поставен храм во златна боја (којшто го претставува архиепископскиот катедрален храм „Света Софија“ во Охрид)“. Како што може да се забележи од текстот, Уставотворецот се одлучил да го употреби терминот *катедрална*, но сепак, изумил да укаже дека ова именување на црквата е во историски контекст, а не современа состојба. Освен во овој член, во ниту еден друг член од Уставот не е спомната црквата „Света Софија“ во Охрид.

Од сето ова произлегува дека грешката што во секојдневието се прави со именувањето на црквата „Света Софија“ во Охрид, како архиепископска катедрална/соборна црква не соодветствува на фактичката состојба и истото нема никаква реална поткрепа во Уставот. Доколку, еве, и се прифати и некоја друга црква, па макар и погрешно, да се именува како соборна/катедрална црква на Македонската православна црква, сметам дека тоа го заслужува црквата „Пресвета Богородица Перивлепта“ во Охрид. Таа била првопрестолна во периодот на најголемите искушенија за македонскиот народ, а тоа е периодот на Турската империја. Впрочем, таму е објавено и возобновувањето на Охридската архиепископија и независноста на Македонската православна црква.

Сепак, доколку и понатаму во говорот се продолжи и се инсистира на користењето на терминологијата од Член 3 од Уставот: „архиепископскиот катедрален храм ‘Света Софија’ во Охрид“, во контекст на денешната состојба, едно од можните решенија е прогласувањето на оваа црква за ставропигијална. На тој начин ова именување би било вистинито, таа би била под управа на Архиепископот, но во тој случај на сегашната Архиепископска соборна црква „Свети Климент Охридски“ ќе мора да ѝ се одземе ова достоинство. Ова не би било преседан, бидејќи Македонската православна црква веќе има две цркви со ставропигијален статус. Првата е „Пресвета Богородица“ во село Калиште, Струга и таа е под управа на Архиепископот; и, црквата „Свети Пантелејмон“, која е под управа на Светиот синод.

Заклучок

Според Одлука од Третиот црковно-народен собор и според Уставот на Македонската православна црква – Охридска архиепископија, Архиепископска соборна црква е црквата „Свети Климент Охридски“ во Скопје. Секое именување на која било друга црква под јурисдикција на Македонската православна црква – Охридска архиепископија како Архиепископска соборна црква е неточно.

Историски гледано, црквата „Свети Климент Охридски“ во Скопје е нова, сепак, таа била гласен сведок за Христа во едно атеистичко време, а и денес, во времето на новиот либерализам, таа сведочи за христијанските вредности и ја симболизира соборноста и единството на верата на православните христијани во Македонија.